

УДК 341. 213 + 342.573

Каніщев Г. Ю.

ПОЛІДЕРЖАВА ЯК ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Стаття посвячена проблемам трансформації територіального устрою постсучасних держав Західного світу у зв'язку з подальшим розвитком інформаційного суспільства в цих країнах.

Ключевые слова: *информационное общество, полигосударство.*

Статтю присвячено проблемам трансформації територіального устрою постсучасних держав Західного світу у зв'язку з подальшим розвитком інформаційного суспільства в цих країнах.

Ключові слова: *інформаційне суспільство, полідержавна.*

The article deals with the problems of transformation of territorial structure of post-modern States in the Western world in connection with further development of information society in these countries.

Keywords: *information society, polystate.*

Формулювання проблеми. Магістральним напрямком сучасного розвитку людства є формування інформаційного (постіндустріального) суспільства, тобто суспільства знань, де провідну роль відіграватиме інформаційна діяльність (збирання, оброблення, розповсюдження, а головне, вироблення інформації).

Цей процес супроводжується великими змінами в житті людей, і ці зміни зачіпають найважливіший елемент політичної організації суспільства – державу. Так, справжньою «хворобою» всіх сучасних держав, окрім найменших, став сепаратизм. Причому, крім своїх «класичних» форм – прагнення до відокремлення від цієї держави для приєднання до іншої або утворення власної, – він має ще одну перспективу розвитку: утворення всередині держави регіональних автономій, які фактично є «державами в державі» й до складу держави входять лише формально [5, с. 4]. Прикладами тут можуть служити фламандська автономія в Бельгії, шотландська – у Великобританії або каталонська в Іспанії. Характерним є й те, що саме в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. сепаратизм отримав свою «універсальну» ідеологію у вигляді праць Л. Кора й інших авторів, які обґрунтували його в масштабі Західного світу [13, с. 78–79].

Пояснюючи зв'язок сепаратизму з інформаційним суспільством, приєднуємося до такої думки: завдяки розвитку інформаційних технологій і телекомунікацій (ІТТ) для людей збільшуються можливості, по-перше, доступу до інформації (у тому числі політичної), яку держава просто не контролює; по-друге, вироблення, а не просто споживання інформації (зокрема сепаратистського характеру); по-третє, активної участі в політиці через так звану «референдну демократію» (розв'язання найважливіших питань державного життя, зокрема, питання про державну належність

тієї чи іншої території, шляхом референдуму її населення) [8]. Класичним прикладом тут став шотландський референдум 18 вересня 2014 р. Усе це підриває основи державної монополії на інформацію й контроль політичного життя з боку держави.

До вищезгаданого слід додати те, що суверенітет національних держав, які склалися переважно в індустріальну епоху XIX–XX ст., був в останні десятиліття суттєво підірваний глобалізацією (із якою інформаційне суспільство органічно пов'язане). Глобалізація ж, у свою чергу, «мультиплікує процеси державотворення, інтенсифікує збільшення кількості держав» [6].

Отже, держава як політичний інститут суспільства в останні десятиліття переживає кризу й постає перед необхідністю відповідати на виклики інформаційного суспільства й глобалізації. Ми впевнені, що вона гідно відповість на них. Адже, як свідчить історія людства, саме держава є основним елементом політичної організації суспільства (поруч із громадянським суспільством і місцевим самоврядуванням). Однак, на відміну від двох інших елементів цієї організації, саме державі належить публічна влада, обов'язкова для всіх мешканців цієї території. І саме держава може й повинна взяти на себе обов'язки підвищити рівень життя населення, урегулювати конфлікти в суспільстві й захищати його зовні, тобто виконувати завдання, задля яких вона, власне, й існує.

Утім, для цього сама держава мусить бути докорінно перебудована. Приєднуємося до думки щодо доповнення в майбутньому (залежно від конкретної політичної ситуації в суспільстві) «жорсткого» адміністративного мислення, тобто жорстких адміністративних інструкцій, реформ у стилі шокової терапії в умовах стабільного соціального середовища й однотипних управлінських рішень «м'яким» мисленням. Останнє передбачає розгляд альтернативних шляхів розвитку, безперервне корегування й уточнення управлінських завдань у процесі державного управління) [7].

«М'яке» адміністративне мислення тягне за собою доповнення традиційних ієрархічних управлінських структур і відносин мережевими структурами й відносинами. Мережа тут означає *децентралізований* комплекс взаємопов'язаних елементів управління *відкритого* типу, здатний необмежено збільшуватися за рахунок приєднання все нових і нових ланок [7].

Така радикальна перебудова інституцій і методів управління означає вихід на перший план державної інформаційної політики. Під нею прийнято традиційно розуміти лише регульовальну діяльність держави, спрямовану на розвиток інформаційного простору суспільства [8]. Ми вважаємо, що державна інформаційна політика – це набагато більше. *Це цілеспрямований вплив держави на суспільство за допомогою інформаційних технологій з метою набуття й утримати своє панування над людьми* [7]. А це, знову підкреслимо, завжди було в інтересах не тільки держави, а й самих громадян для підвищення їхнього рівня життя, миру та стабільності в суспільстві.

Такий тип управління вже існує в так званих постсучасних державах: країнах Західної Європи, США, Канаді, Японії, Південній Кореї, на Тайвані, у Сингапурі, Австралії та ін. [14].

Мета статті – проаналізувати перспективи збереження й подальшого зміцнення територіальної цілісності постсучасних держав Західного світу з урахуванням вищезгаданих тенденцій розвитку інформаційного суспільства та його впливу на державу. **Завдання статті** – аналіз майбутніх змін основних принципів територіального устрою постсучасних держав і відображення цих змін у політології й конституційному праві таких країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій за темою. Вихідною точкою для наших міркувань буде служити термін «полідержава», уведений в обіг американцем Заком Уінтерсмітом. Він позначає державу, на території якої існує одночасно кілька державних устроїв залежно від смаків громадян. Останні, за З. Уінтерсмітом, можуть (і повинні) мати право обирати один із них у процесі звичайних партійних виборів, час від часу змінюючи його, аналогічно до виборів мобільного оператора. При цьому громадяни, що обрали той чи інший політичний устрій, можуть і не мешкати на одній території. Таким чином фактично утворюються екстериторіальні мережеві політичні спільноти громадян, які й виконують для них роль держави [3].

Ідея полідержави перегукується з ідеями Р. Даля про поліархію, А. Лейпхарта про багатоскладове суспільство, а також Дж. Сарторі про «плавальну» зміну політичної системи держави залежно від політичної ситуації в суспільстві [4; 15; 18].

Аналізуючи твердження З. Уінтерсмита та його прихильників, зауважимо, що тут знайшла своє відображення популярна в часи зародження інформаційного суспільства думка, що останнє спричинить «кінець географії» з повною втратою значення державних кордонів [16, с. 156]. Зараз є очевидною хибність такої думки. У зв'язку з цим невирішеною залишається наступна проблема: як буде співіснувати дійсно велика свобода й можливості, що їх дає інформаційне суспільство, з державним порядком, про необхідність якого йшлося вище?

Виклад основного матеріалу. Відповідаючи на це питання, подаємо своє визначення полідержави. *Полідержава – це співіснування в межах єдиної держави (ї зміна залежно від політичної ситуації) унітарного, федеративного й конфедеративного устрою в межах окремих регіонів відповідно до вибору населення на регіональних референдумах.* Тут ураховано як можливість вибору людини (за З. Уінтерсмітом), так і те, що люди – прихильники тієї чи іншої моделі політичного устрою, – як правило, мешкають на відповідній території. Отже, ураховано й територіальний фактор, ігнорований З. Уінтерсмітом і його прихильниками.

Елементи співіснування унітарного й федеративного устрою вже реально існують в Італії, Іспанії, Португалії, Фінляндії, Франції, Великобританії й Данії. Для цих країн є властивою асиметрія стосунків «центр – регіони», тобто одні регіони тут мають вищий політико-правовий статус і повноваження, ніж інші [1]. Питання про перетворення окремих країн Західного світу – Бельгії, Канади – на конфедерації також уже поставлене [5, с. 4, 22, 188; 17]. Отже, ці найважливіші елементи полідержави вже присутні в постсучасних державах і в майбутньому, на нашу думку, вони стануть ще більш розповсюдженими.

Оскільки унітарна й федеративна держави, а також конфедерація, вважаються

антиподами щодо взаємин регіону з державою, побудови інститутів публічної влади, регіональної ідентичності тощо, то головне завдання полідержави як держави майбутнього буде полягати в тому, щоб максимально зблизити ці типи територіального устрою, надавши нове їхнє трактування, яке дозволить сполучити їх у межах єдиної держави.

Основами зближення й співіснування вищезгаданих форм територіального устрою в межах єдиної держави слугують, на наш погляд, наступні фактори. По-перше, федеративна держава, так само, як і унітарна, не може обійтися без єдності в питаннях державної території, громадянства, системи законодавства й судівництва, представництва в міжнародних відносинах [9, с. 20]. Адже без цих елементів держава перетворюється на конфедерацію – союз окремих держав. По-друге, регіони сучасних унітарних децентралізованих держав мають у своїй побудові елементи федералізму: конституції (варіанти назви – «статут», «основний закон», «хартія» тощо), виборну регіональну владу, представництво у верхній палаті парламенту [10; 11; 12]. Отже, між унітарністю й федералізмом немає «нездоланного бар'єру». Так само немає цього бар'єру між власне державою й конфедерацією, особливо такими різновидами конфедерації, як реальна унія або асоційована держава [9, с. 23].

Зближення й сполучення унітарності, федералізму й конфедерації в територіальному устрої полідержави повинно, уважаємо, здійснюватися в двох вимірах – просторі й часі. Сполучення в просторі означає, що всі регіони держави поділяються на дві групи: унітарні й федеративні регіони, а також окремі держави, які утворили з цією країною конфедеративний союз (наприклад, персональну унію зі спільним головою держави). Сполучення в часі означає, що територіальний устрій держави в конкретному регіоні може час від часу змінюватися, тобто регіон, що на цей момент керується унітарно, може з часом змінити свій державний устрій на федеративний і навпаки. Крім того, регіон або група регіонів можуть відокремитися від держави й утворити нову державу. Тоді їхні стосунки з країною-метрополією можуть змінитися на конфедеративні. І навпаки, окрема держава, наприклад, асоційована з іншою державою, у подальшому може змінити свій статус, увійшовши до складу іншої держави на федеративних або унітарних засадах.

Звичайно, що таке сполучення, та ще й у динамічному розвитку, потребує від держави великої гнучкості в здійсненні поточної управлінської діяльності. А тут не обійтися без мережевих структур влади й застосування інформаційних технологій. Їхня кінцева мета – узгодження різноманітних і мінливих місцевих прагнень в інтересах держави, пропаганда її образу й ролі «верховного арбітра» в стосунках між регіонами тощо. Тобто йдеться про інформаційну політику (ідеологію, пропаганду). І все це мусить дістати своє гідне відображення в конституційному праві держави.

Зрозуміти такі кардинальні зміни в практиці й теорії державного управління можна, на нашу думку, лише ураховуючи фактор права регіонів на самовизначення, яке наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. почало практикуватися в західних країнах. Маємо на увазі утворення регіонів («автономних спільнот») Іспанії за ініціативи «знизу», від громадськості й місцевої влади відповідно до конституції 1978 р. [10]. Або референдуми у Квебеку (1980 й 1995 рр.), на о. Пуерто-Рико (2012 р.),

Фолклендських (Мальвінських) островах (2013 р.) та в Шотландії (2014 р.) стосовно державної належності цих територій [2; 17 та ін.]. І ці явища мають виразну тенденцію до продовження в інших постсучасних державах. Тому й подаємо визначення цього явища так: ***право регіонів на самовизначення – це визначення політичного статусу регіону й пов'язаних із ним питань державою за обов'язкової участі населення регіону у формі регіонального референдуму.***

Право регіонів на самовизначення пояснюється децентралізацією державного управління в постсучасних державах, яка була здійснена протягом останніх тридцяти років, а також усвідомленням у країнах Західного світу значення регіонів як суб'єктів (а не лише об'єктів) державного управління в історичному вимірі, про йтиметься нижче.

За змістом право регіонів на самовизначення можна поділити на внутрішнє й зовнішнє. Внутрішнє право на самовизначення – це питання організації регіонального управління. Воно містить наступні аспекти: утворення й ліквідація регіону, визначення його кордонів; визначення політичного устрою регіону (шляхом затвердження на референдумі регіональної конституції); визначення назви й символіки регіону.

Зовнішнє право на самовизначення – це питання державної належності регіону, його статусу стосовно держави. Воно містить наступні аспекти: підтвердження належності регіону до цієї держави; перехід регіону до складу іншої держави; утворення нової держави одним або кількома регіонами.

Усе це вимагає знову ж таки реформування конституційного права держав. Зокрема відображення в ньому механізму приєднання до держави або від'єднання від неї окремих територій. Необхідні елементи такого механізму, які, на нашу думку, будуть відображені в майбутніх конституціях західних країн: регіональний референдум, проведений з дотриманням усіх умов (зокрема із запрошенням іноземних спостерігачів); узгоджувальна комісія, утворена на паритетних засадах представниками держави й регіону (вона фактично буде найвищою владою на відповідній території в перехідний період); державний закон щодо приєднання (від'єднання) регіону. У разі утворення нової держави з кількох регіонів необхідним елементом її конституційного права буде договір між регіонами щодо утворення держави (він може бути залучений до конституції, а може бути окремим документом). Склад узгоджувальної комісії тут визначатиме керівництво регіонів, а роль закону про приєднання відіграє в цьому випадку договір між регіонами та/або конституція.

Які вигоди матимуть постсучасні держави Західного світу у випадку визнання права регіонів на самовизначення в їхніх конституціях і законодавстві? Відповідаємо на це питання таким чином. Держава отримує можливість через активну інформаційну політику пропагувати як всередині, так і на міжнародній арені ідею ***добровільного входження й подальшого перебування у своєму складі всіх своїх територій,*** зміцнюючи таким чином свою територіальну цілісність. Держава отримує можливість рекламувати себе (знову ж таки, через активну інформаційну політику всередині країни й за кордоном) як «верховного арбітра» у внутрішньорегіональних суперечностях; тим самим держава міцніше прив'язує до

себе всі свої регіони й нейтралізує регіональний сепаратизм за допомогою самого населення регіону (точніше, тієї його частини, що виступає на боці цієї держави). Держава отримує можливість об'єднати всіх своїх громадян незалежно від історичних, мовно-культурних і соціально-економічних чинників, що діють в окремих регіонах, у єдину політичну націю. Держава отримує можливість приєднання нових (або повернення раніше втрачених) територій на підставі добровільного волевиявлення місцевого населення на регіональному референдумі.

Отже, територіальна цілісність і саме існування постсучасних держав залежатимуть від уміння державного керівництва за допомогою інформаційної політики обернути фактор регіоналізму як деструктивне, «сепаратистське» явище на явище конструктивне, яке не тільки допоможе зберегти єдність держави у вже існуючих кордонах, а й зміцнить державу й збільшить її територію.

Це наше твердження стосується, зокрема, ролі держави як *ініціатора, а не пасивного спостерігача* референдуму про самовизначення регіону. Так будь-яка держава Заходу зможе не тільки вплинути на його результати, змінивши настрої місцевого населення, а й скерувати політичні наслідки референдуму у вигідне для себе русло. І навіть якщо запобігти відокремленню регіону не вдасться, держава й тут зберігає шанс хоча б частково контролювати «сепаратистську» територію. А саме, визнати результати референдуму й укласти з новою державою, яку утворить цей регіон або до якої він увійде, вигідний для себе договір про утворення конфедерації (наприклад, у формі реальної унії або асоціації).

Політика держав Західного світу, зокрема політика інформаційна, як уже йшлося вище, ураховує значення регіонів як *суб'єктів державного управління в історичному розрізі*. Воно полягає в наступному:

1. Кожна нова держава із самого початку свого існування складається з окремих частин – регіонів, – які до цього були або державами, або частинами інших держав; отже, кожна держава (за винятком «карликових» країн) є багатоскладовою, тобто такою, що складається з різних історичних, мовно-культурних і соціально-економічних сегментів, згрупованих, як правило, на відповідних територіях.

Мало того, керівництво новоствореної держави ще й підсилює регіоналізм, утворюючи державу саме на підставі одного або кількох регіонів; а це означає, що в підґрунтя ідеології відповідної держави покладено ідеологію населення саме відповідного регіону (регіонів), яка стає «еталоном» і «зразком» для всіх громадян держави;

2. У формуванні (і наступних змінах) міждержавних кордонів перед регіонами постає так звана «територіально-державна альтернатива»; її сутність полягає в наступному: регіони, що увійшли до складу відповідної держави, могли б і не увійти до неї за інших політичних обставин і навпаки, регіони, що увійшли до інших держав, могли б стати частиною цієї держави; а до якої саме держави увійде той чи інший регіон, великою мірою залежало від місцевих політичних настроїв та активності регіональної влади й населення;

3. Незважаючи на зовнішню єдність, усередині держави продовжать зберігатися міжрегіональні відмінності й суперечності, і все населення держави можна умовно

поділити на дві групи – населення одних регіонів усвідомлює себе в першу чергу громадянами держави, а вже потім – громадянами свого регіону, а населення інших регіонів, навпаки, усвідомлює себе в першу чергу громадянами свого регіону, а вже потім – держави.

Усе це, вважаємо, вимагатиме від «архітекторів» і «виконавців» державної інформаційної політики в західних країнах не тікати від історичних реалій, а знову ж таки, використовувати їх на користь державі. Зокрема підкреслювати історичні зв'язки між регіонами, що входять до складу держави, а також зв'язки держави з регіонами, що колись входили до її складу й пов'язані з нею історично. Це і є використанням державою віртуального інформаційного простору «без кордонів» на свою користь, тобто на зміцнення своєї територіальної цілісності й навіть на можливе збільшення своєї території.

Висновки з цього дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямі:

1. Хоча твердження про другорядну роль держави й тим більше про її повне зникнення у зв'язку з формуванням постіндустріального (інформаційного) суспільства не виправдалися, держави Західного світу, тим не менше, опинилися перед багатьма викликами. Один з них – сепаратизм. Причому в умовах «роздержавлення» всіх сфер життя суспільства останній чим далі, тим більше набуває форми «квазідержави» (держави в державі) за формального збереження державної єдності. Це явище вже реально існує у формі різних автономних утворень усередині сучасних західних країн.

2. Завданням останніх буде, вважаємо, питання, як адаптувати цей руйнівний для держави фактор. Завдання-мінімум – спрямувати його на збереження державної територіальної цілісності. Завдання-максимум – спрямувати його на пряме збільшення території держави через приєднання до неї нових територій або опосередковане збільшення через заснування конфедеративних союзів. Наприклад, персональної унії, реальної унії або асоційованої держави.

3. Засобом пристосування країн Західного світу до нових умов будуть, на нашу думку, зміни в конституційному праві цих держав: офіційне визнання в їхніх конституціях і законодавстві права регіонів на самовизначення; визначення процедури входження до складу держави й відокремлення від неї окремих територій (регіонів); вибір місцевим населенням шляхом референдуму форми територіального устрою для окремо взятого регіону – унітарного (децентралізованого), федеративного або конфедеративного.

Найбільша перевага держави тут полягатиме, вважаємо, у легітимізації її кордонів і територіального устрою за допомогою прямої демократії, а не тільки міждержавних угод і вказівок державної влади.

4. Це надає шанс зберегти минулий державний устрій багатьох західних країн – унітарну демократичну республіку (національну державу) XIX–XX ст. як частину нового державного устрою – полідержави, притаманного інформаційному суспільству держав Західного світу.

5. Формування й подальший розвиток полідержави вимагатиме від керівництва

постсучасних держав найактивнішого застосування інформаційних технологій, заснування й подальшого вдосконалення мережевих публічних служб, а головне, проведення активної інформаційної політики для контролю над громадською думкою та її спрямування у вигідне для держави русло.

Напрямом подальшого дослідження цієї тематики є розвиток конституційного права держав Західного світу у зв'язку з вищезгаданими змінами. Зокрема питання про організацію державного управління в умовах персональної унії, коли один голова держави (президент) буде обиратися на дві-три держави одночасно. Або реальної унії, коли для населення, припустімо, двох держав, буде єдиним не тільки голова держави, а й окремі державні публічні служби. Сюди ж можна зарахувати й питання щодо співіснування в межах єдиної країни різних систем законодавства. Ця проблема буде актуальною, зокрема, через зміну складу населення держави шляхом приєднання до неї нових територій.

Подальших досліджень буде потребувати й політологія. Зокрема питання про роль засобів масової інформації в політичному житті, а також, наприклад, формування громадсько-політичної думки через систему освіти, зокрема вищої, в інтересах держави.

Література:

1. *Баранов Н.* Административно-территориальное деление государства [Електронний ресурс] / Н. Баранов. – Режим доступу : nlsbar.ru. – Заголовок з екрану.
2. *Горбач В.* Референдум у Шотландії відтермінував проблему сепаратизму [Електронний ресурс] / В. Горбач. – Режим доступу : tyzhden.ua. – Заголовок з екрану.
3. Государство на выбор [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.pressreader.com. – Заголовок з екрану.
4. *Даль Р.* Полиархия, плюрализм и пространство [Електронний ресурс] / Р. Даль. – Режим доступу : polityслоvo.wordpress.com. – Заголовок з екрану.
5. *Жук П.* Етнополітична карта світу ХХІ століття / Методичний і предметний коментарі / П. Жук, Н. Мазур, Р. Соломонюк, Р. Турчак. – Тернопіль : Мандрівець, 2000. – 240 с.
6. *Зварич Р.* Національна держава в контексті глобалізації [Електронний ресурс] / Р. Зварич. – Режим доступу : www.pravnuk.info. – Заголовок з екрану.
7. Информационное государство: проблемы становления [Електронний ресурс]. – Режим доступу : studme.org. – Заголовок з екрану.
8. Информационное общество и государство – современная Россия [Електронний ресурс]. – Режим доступу : old.nasledie.ru>politvne/18_10/article.php. – Заголовок з екрану.
9. *Каткова Т. Г.* Теорія держави і права : навч. посіб. у визначеннях і таблицях / Т. Г. Каткова. – Харків : Право, 2014. – 96 с.
10. Конституция Испании / Конституции государств (стран) мира [Електронний ресурс]. – Режим доступу : wordconstitutions.ru. – Заголовок з екрану.
11. Конституция Италии / Конституции государств (стран) мира [Електронний ресурс]. – Режим доступу : wordconstitutions.ru. – Заголовок з екрану.
12. Конституция Нидерландов / Конституции государств (стран) мира [Електронний ресурс]. – Режим доступу : wordconstitutions.ru. – Заголовок з екрану.
13. *Кор Л.* Распад государств / Л. Кор. – М. : Тов-во науч. знаний КМК, 2007. – 262 с.
14. *Купер Р.* Постсовременное государство и мировой порядок [Електронний ресурс] / Р. Купер. – Режим доступу : <http://journal.prognosis.ru/a/2006/05/10/74.html>. – Заголовок з екрану.
15. *Лейпхарт А.* Многосоставные общества и демократические режимы [Електронний ресурс] / А. Лейпхарт. – Режим доступу : http://www.civisbook.ru/files/file/Leiphart_1992-_1.pdf.

16. *Мей К.* Інформаційне суспільство. Скептичний погляд / К. Мей ; пер. з англ. М. Войцицької. – Київ : К.І.С., 2004. – 220 с.

17. *Новоселова О. В.* Референдуми по отделению провинции Квебек 1980 и 1995 гг. [Електронний ресурс] / О. В. Новоселова. – Режим доступу : fismo.kubsu.ru > 2013/06/10/1.html. – Заголовок з екрану.

18. *Сартори Дж.* Сравнительная конституционная инженерия. Исследование структур, мотивов и результатов / Дж. Сартори. – М. : АРТЕК, 2001. – 212 с.

Надійшла до редакції 13.01.2017. Розглянута на редколегії 20.03.2017.

Рецензенти:

Кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри політології та історії гуманітарного факультету Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «ХАІ» Кисіль Ю.І.

Кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри політології та історії гуманітарного факультету Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «ХАІ» Ковальова І.І.